

УДК 141.144:141.7:27

**РОЛЬ ЦЕРКВИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ШКОЛИ Й
ДЕРЖАВИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ В ГРОМАДСЬКУ СВІДОМІСТЬ
ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ПЕРСОНАЛІЗМУ**

Володимир Сабадуха

*Івано-Франківський національний технічний університет, кафедра
суспільних наук, вул. Карпатська 15, 76019, Івано-Франківськ, Україна*

e-mail: sn@nung.edu.ua

*Де занепадає моральна, духовна сила,
розпадається і гине й матерія, гинуть народи*

Дмитро Донцов

Сьогодні духовна та ідеологічна ситуація в Україні надзвичайно суперечлива. Маємо посттоталітарну ситуацію нерозуміння ролі державної ідеології в життєдіяльності суспільства. Двадцять років незалежності вочевидь демонструють нездатність посередньої людини до цілісного осмислення економічних, політичних, культурних, духовних проблем українського суспільства. Орієнтація на власну вигоду, лінійне мислення, нездатність в інтересах нації побачити свій інтерес доводять, що посередня людина, з якої складається чинна еліта, неспроможна запропонувати народу України державну ідеологію. Із усіх можливих типів кризових ситуацій маємо найскладнішу: у суспільстві відсутня критична маса діячів особистісного рівня розвитку, здатних спонукатися інтересом суспільства й держави. Умовою відродження особистісного начала в суспільстві, цінностей особистісного буття є розробка такої ідеології, яка була б зорієнтована на відродження особистісного начала в людині.

Певною мірою цю кризу можна пояснити тим, що особистості в Україні планомірно знищувалися. Результат – в усіх сферах життя панує людина посереднього рівня розвитку – людина маси. Потрібна така державна ідеологія, яка б активізувала особистісне начало у тих членів суспільства, у яких воно ще залишилося. Отже, мета статті: довести необхідність скоординованих зусиль Церкви, громадянського суспільства, школи й держави щодо впровадження в громадянську свідомість ідеології персоналізму, що передбачає розв'язання таких завдань: по-перше, сформулювати основні положення ідеології персоналізму як державної ідеології; по-друге, накреслити напрями реалізації ідеології персоналізму; по-третє, визначити концептуальних персонажів її реалізації.

А. Дж. Тойнбі, досліджуючи процес занепаду держав і цивілізацій висновує, що внутрішньою причиною їх занепаду є деградація еліти й перетворення її на внутрішній пролетаріат¹. Р. Хіггінс доводить, що найсуттєвішою причиною, яка призводить до катастрофи суспільств, є духовна сліпота як еліти, так і керованих². Якщо застосувати ці загальні висновки до України, то треба визнати, що особистісне начало, яке становить серцевину національного духу, суттєво постраждало. Результат – політична, моральна й інтелектуальна деградація певної частини громадян: люди втратили здатність бути суб'єктами діяльності. Конструктивною працею щодо осмислення ролі й призначення ідеології в суспільстві є колективна монографія «Культура. Ідеологія. Особистість». Автори з методолого-світоглядної позиції виступили за реабілітацію ідеології, яку розглядають як «духовну сутність держави»³. Відсутність державної ідеології, на думку авторів, призвела до того, що еліта суспільства не здатна адекватно сприймати життя, а народ утратив ідеал⁴.

Французький філософ і психолог С. Московичі, осмислюючи взаємозв'язок між економікою та ідеологією, сформулював в афористичній формі закон: якщо економічний елемент – це кисень існування суспільства, то ідеологічний або релігійний – це водень. Можна обговорювати їх пропорцію, але не зв'язок⁵. Органічний взаємозв'язок двох змінних величин посередня людина зрозуміти не здатна: у тоталітарному суспільстві вона абсолютизує ідеологію, у посттоталітарному – економіку. Поєднати економіку з ідеологією посередня людина неспроможна – не вистачає здібностей.

Органічно поєднувати економіку з політикою, правом, соціальною сферою, культурою, одним словом, матеріальне з духовним здатна лише особистість – індивід третього рівня розвитку здібностей⁶. Отже, в основу суспільного буття треба покласти здібності особистості. На філософському рівні ще в IV ст. до Р.Х. Платон сказав, що державою мають правити

¹ Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : (скорочена версія томів I/VI Д. Ч. Сомервелла) : в 2 т. К. : Основи, 1995. Т. 1. 1995. С. 385–387.

² Хиггинс Р. Седьмой враг. Человеческий фактор в глобальном кризисе // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. – М. : 1990. С. 30–33.

³ Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – [2-е вид.] К., Знання України, 2005. С. 355.

⁴ Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – [2-е вид.] К., Знання України, 2005. С. 358.

⁵ Московичи С. Машина, творящая богов. М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. С. 48.

⁶ Гречаный А. Ф. Философия способностей в контексте приоритета духовного над материальным. URL: <http://ukr-way.com.ua/108-ukrayinsk-naukovc-pro-duhovne-ta-materalne.html>.

філософи, якщо при владі буде посередня людина, то держава буде зруйнована⁷.

Класичні ідеології реалізують пріоритет матеріального, який завів не лише Україну, але й світ в антрополого-глобальну катастрофу. Подолати пріоритет матеріального над духовним політичними засобами неможливо: потрібна нова ідеологія. Ідеологією, яка, на наш погляд, здатна об'єднати українську націю, є персоналізм⁸. Ідеологія персоналізму виникла не на порожньому місці. Ідеї персоналізму органічно притаманні українській філософській та соціально-політичній думці. Узагальнюючи ідеї українського персоналізму щодо потреб державної ідеології, сформулюємо основні її положення:

1. Філософсько-світоглядною основою ідеології персоналізму є концепція чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил людини.
2. Пріоритет духовного над матеріальним, що має знайти конкретизацію в пріоритетному положенні особистості в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Цей принцип мусить реалізовуватися в публічному тестуванні державних службовців і політичних лідерів на рівень розвитку їхніх сутнісних сил і подальшому публічному обговоренню результатів тестування.
3. Моральне та юридичне право кожного індивіда бути суб'єктом діяльності в усіх сферах життєдіяльності суспільства.
4. Право людини, громадських організацій та трудових колективів на процес розробки й прийняття рішень в економічній, політичній, правовій, культурній та духовній сферах.
5. Моральний, громадський контроль за діяльністю влади, що має знайти юридичне закріплення в Конституції й відповідних нормативних актах.
6. Створення в суспільстві умов для реалізації потреби в самоактуалізації окремих індивідів, класів, верств, етносів й релігійних конфесій, що існують на теренах України.

Спеціально підкреслимо, що ідеологія персоналізму повною мірою задовольняє потреби народних мас. Сьогодні посередня людина маніпулює свідомістю громадян, залишаючи їх пасивним економічним та соціальним об'єктом, не спроможна створити ані економічних, ані будь-яких інших засад для самореалізації людини. Ідеологія персоналізму виступає не лише умовою реалізації пріоритету духовного над матеріальним, але й засобом добору

⁷ Платон. Держава / Платон; пер. з давньогр. Д. Коваль. К. : Основи, 2005. С. 178, 196.

⁸ Сабадуха В. О. Персоналізм як українська державна ідеологія // Психологія і суспільство. – 2013. – №1. – С. 21–30.

кадрів, відновлює ідеали в суспільстві. Державна ідеологія має реалізовуватися спільними зусиллями Церкви, громадянського суспільства, школи й держави.

Проголосити пріоритет духовного над матеріальним – це лише початок. Сьогодні ані держава, ані жодна політична сила не розуміють ролі й значущості духовного, особистісного начала у відродженні України. Треба сформувати провідну верству, яка буде реалізовувати пріоритет духовного над матеріальним. Діячі українського націоналізму це розуміли. Вони були єдиною політичною силою в Україні у ХХ столітті, що усвідомлювали роль і значущість пріоритету духовного над матеріальним у життєдіяльності людини й держави. Тому ця сила була й небезпечна і стільки на неї було скеровано антиукраїнської енергії. Україна – це країна у якій панує популізм, головним носієм якого є політичні партії. Популізм веде до морального й інтелектуального розбещення: людина прагне отримувати матеріальні й соціальні блага при найменших затратах, отже, втрачає здатність бути суб'єктом діяльності. Розбещені народні маси приводять до влади політиків популістського рівня.

Ідеологія персоналізму має реалізовуватися в таких напрямках: 1) пробудження в людині й суспільстві потреби розбудовувати громадський лад у напрямі християнського ідеалу; 2) формування у людини здатності бути суб'єктом діяльності в економічній, соціально-політичній, культурній сферах; 3) утворення соціально-економічних, політичних, правових умов реалізації потреби бути суб'єктом діяльності.

Ми продовжуємо жити в умовах відокремлення Церкви від держави й громадського життя, утім, як політичні партії популістськими засобами реалізують гегемонію матеріального.

Незважаючи на те, що статус кво відносин між державою та церквою, формальну усуває останню від прямої участі у соціально-політичному житті держави, перший етап реалізації ідеології персоналізму має відбуватися за умов безпосередньої участі Церкви, бо саме вона має найбільший рівень довіри у громадян України. Участь Церкви у реалізації державної ідеології суттєво зменшить рівень популізму політичних партій, які реалізують гегемонію матеріального.

Звернімося до досвіду європейських країн. Починаючи з праць М. Вебера та Е. Дюркгейма відбувається усвідомлення необхідності органічних взаємовідносин між Церквою, громадянським суспільством й державою. Так Ж. Маритен пише: «Церква та політичне суспільство не

можуть жити й розвиватися в повній ізоляції та незнанні одне одного»⁹. Цей взаємозв'язок – не лише потреба сьогодення, але загальна умова розвитку суспільства.

Думки Ж. Маритена розвиває С. Московичі, який піднімає релігію до фундаментальної засади буття суспільства: «Релігія є умова життя в суспільстві в усі часи й на будь-яких просторах»¹⁰. Необхідність пріоритету Церкви в суспільстві С. Московичі пояснює тим, що «релігія тому виправдовує себе, що вона в очах усіх виправдовує й підносить суспільство»¹¹.

Проаналізуємо взаємовідносини Церкви й громадянського суспільства. З точки зору повсякденної свідомості здається, що Церква є частиною громадянського суспільства. Утім, у процесі філософського аналізу Ж. Маритен доходить висновку, що в дійсності все навпаки. «Церква за своєю суттю є не частиною, а цілим; вона є абсолютно універсальною сферою, що розкинулася над усім світом – ... над будь-яким політичним суспільством»¹². Пріоритет Церкви над громадянським суспільством й державою це не організаційний і не політичний, а пріоритет духовний. Свої роздуми щодо місця та ролі церкви в державі та громадянському суспільстві Ж. Маритен завершує постановкою проблеми: «Держави повинні зробити вибір за чи проти Євангелія»¹³.

В Європі зроблені суттєві кроки до взаємодії Церкви, громадянського суспільства й держави. Відокремлення Церкви від держави не означає відокремлення від громадянського суспільства й державного життя. Утім, в українському суспільстві Церква поки, що не відіграє активної ролі. Для довідки зазначимо, що очільники українського націоналізму С. Бандера, С. Ленкавський, Я. Стецько, на відміну від сучасної еліти, розуміли роль духовного компоненту в розбудові держави. Досліджуючи роль Церкви у формуванні європейської людини, Д. Донцов висновує: «Західній (католицькій, В. С.) церкві вдалося те, чого не вдалося православію – виховати тип сучасного Європейця, свідомого своїх прав і обов'язків, зробити з нього «політичну істоту»¹⁴. Католицька церква доклала надзвичайно багато зусиль, щоб надати політичному й громадському життю християнського характеру. Церква скликала численні собори, з одного боку,

⁹ Маритен Жак. Человек и государство. М. : Идея-Пресс, 2000. С. 141.

¹⁰ Московичи С. Машина, творящая богов. М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. С. 61.

¹¹ Московичи С. Машина, творящая богов. М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. С. 73.

¹² Маритен Жак. Человек и государство. М. : Идея-Пресс, 2000. С. 140.

¹³ Маритен Жак. Человек и государство. М. : Идея-Пресс, 2000. С. 147.

¹⁴ Донцов Д. Підстави нашої політики. // Донцов Д. Твори. – Львів, 2001. – Т. 1. : Геополітичні та ідеологічні праці. – С. 122.

для реформи самої церкви, а, з іншого, – до наближення громадського устрою до християнського ідеалу. Урешті-решт, церква виховала в європейців здатність бути суб'єктом діяльності.

Українська Церква має конструктивно використовувати досвід християнських церков Європи й підтримати ідеологію персоналізму, бо вона (ідеологія), по-перше, не суперечить християнським поглядам на людину, по-друге, одним із джерел має християнську концепцію особистості.

Другий напрям має реалізовуватися спільними зусиллями церкви й школи й громадянського суспільства. Католицька Церква зіграла важливу роль у формуванні в європейській людині здатності бути суб'єктом діяльності. Церква орієнтувала людину на активність: економічну, соціально-політичну, громадську. Утім, як Московська православна Церква, що була і є на службі в державі, виховувала й виховує людину в покорі.

Школа підтримує й продовжує зусилля Церкви щодо відродження духовного (особистісного) начала в суспільстві. Школа психолого-педагогічними засобами має виховувати у молодих людей здібності спонукатися інтересом держави й суспільства¹⁵.

Третій напрям має реалізовувати держава й громадянське суспільство. На рівні Конституції мусить бути закріплено пріоритет духовного над матеріальним й право людини бути суб'єктом економічної, політичної, культурної, духовної діяльності. Державні й громадські діячі мають бути уособленням моральності й духовності.

В умовах пріоритету матеріального над духовним концептуальними персонажами є політики та державні діячі. Розігруючи карту матеріальних благ, вони маніпулюють свідомістю народних мас. Найточніше маніпулятивну сутність політики в умовах знеособленої парадигми буття людини виклав С. Московичі: «Політика – раціональна форма використання ірраціональної сутності мас»¹⁶. Треба відновити органічний взаємозв'язок моралі й політики. Церква має право давати моральну оцінку політичним і державним рішенням та діям влади. «Політика являє собою галузь етики, але ця галузь суттєво відрізняється від інших галузей на тому ж стовбурі. Бо в людському житті є дві вищі цілі, причому одна з них підкорена іншій: вища мета, за такого порядку є земне загальне благо...»¹⁷.

¹⁵ Гречаний А. Ф. Философия способностей в контексте приоритета духовного над материальным / А. Ф. Гречаний, В. А. Сабадуха. URL: <http://ukr-way.com.ua/108-ukrayinsk-naukovc-pro-duhovne-ta-materalne.html>. Сабадуха В. О. Українська національна ідея та концепція особистісного буття: [монографія]. 2-ге вид., випр. Івано-Франківск: Фоліант, 2012. С. 154–159.

¹⁶ Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологи масс. М.: Центр психологии и психотерапии, 1998. С. 63.

¹⁷ Московичи С. Машина, творящая богов. М.: Центр психологии и психотерапии, 1998. С. 64.

Подолати пріоритет матеріального над духовним політичними засобами неможливо. Епоха Відродження й Нового часу на місце Бога поставила людину, що призвело до антрополого-глобальної катастрофи. У світогляді людства має відбутися духовна революція: пріоритет матеріального має змінитися на пріоритет духовного. Спеціально підкреслимо, що пріоритет духовного над матеріальним не означає ігнорування матеріальних умов життя. Має бути започаткована антропологія спасіння. Родоначальником такого підходу слід вважати Франциска Ассизького (1182–1226).

Політики й державні службовці не здатні відмовитися від чинної парадигми буття людини. Змінити пріоритет розвитку – це змінити концептуальних персонажів (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі) суспільного буття. Для цього потрібні нові концептуальні персонажі: священник, філософ, учитель, психолог, митець, науковець. Концептуальні персонажі – це особистості, що першими торують шлях.

Орієнтація чинної влади на пріоритет матеріального провалилася. Відродження України може відбутися лише за умов усвідомлення необхідності пріоритету духовного над матеріальним, прийняттям державної ідеології персоналізму. Відродження пріоритету духовного над матеріальним сприятиме моральному очищенню суспільства й політики зокрема.

Розпочати реалізацію ідеології персоналізму має Церква, бо вона найближче до цього завдання і в неї є достатній історичний досвід й найвищий рівень громадянської довіри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гречаний А. Ф. Філософія способностей в контексте пріоритета духовного над матеріальним / А. Ф. Гречаний, В. А. Сабадуха. URL: <http://ukr-way.com.ua/108-ukrayinsk-naukovc-pro-duhovne-ta-materalne.html>.
2. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрющенко, М. Михальченко. – [2-е вид.] К., Знання України, 2005. – 580 с.
3. Донцов Д. Підстави нашої політики. // Донцов Д. Твори. – Львів, 2001. – Т. 1. : Геополітичні та ідеологічні праці. – С. 91–240.
4. Маритен Жак. Человек и государство. М. : Идея-Пресс, 2000. – 196 с.
5. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологи масс. М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 480 с.
6. Московичи С. Машина, творящая богов. М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 560 с.
7. Платон. Держава / Платон; пер. з давньогр. Д. Коваль. – К. : Основи, 2005. – 355 с.
8. Сабадуха В. О. Українська національна ідея та концепція особистісного буття: [монографія]. 2-ге вид., випр. – Івано-Франківск: Фоліант, 2012. – 176 с.

9. Сабадуха В. О. Персоналізм як українська державна ідеологія // Психологія і суспільство. – 2013. – №1. – С. 21–30.
10. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : (скорочена версія томів I/VI Д. Ч. Сомервелла) : в 2 т. / А. Дж. Тойнбі. – К. : Основи, 1995. – Т. 1. – 1995. – 614 с.
11. Хиггинс Р. Седьмой враг. Человеческий фактор в глобальном кризисе // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. – М. : 1990. – С. 26–77.

REFERENCES

1. Hrechanyі A. F. Fylosofyia sposobnostei v kontekste pryoryteta dukhovnoho nad materyalnym / A. F. Hrechanyі, V. A. Sabadukha. Rezhym dostupa: <http://ukr-way.com.ua/108-ukrayinsk-naukovc-pro-duhovne-ta-materalne.html>.
2. Huberskyi L. Kultura. Ideolohiia. Osobystist: Metodoloho-svitohliadnyi analiz / L. Huberskyi, V. Andriushchenko, M. Mykhalchenko. – [2-e vyd.] K., Znannia Ukrainy, 2005. – 580 s.
3. Dontsov D. Pidstavy nashoi polityky / D. Dontsov // Dontsov D. Tvory. – Lviv, 2001. – Т. 1. : Neopolitychni ta ideolohichni pratsi. – S. 91–240.
4. Maryten Zhak. Chelovek y hosudarstvo / Zhak Maryten. – М. : Ydeia-Press, 2000. – 196 s.
5. Moskovychy S. Vek tolp. Ystorycheskyi traktat po psykhology mass / S. Moskovychy. – М. : Tsentr psykhology y psykhoterapyi, 1998. – 480 s.
6. Moskovychy S. Mashyna, tvoriashchaia bohov / S. Moskovychy. – М. : Tsentr psykhology y psykhoterapyi, 1998. – 560 s.
7. Platon. Derzhava / Platon; per. z davnohr. D. Koval. – К. : Osnovy, 2005. – 355 s.
8. Sabadukha V. O. Ukrainska natsionalna ideia ta kontsepsiia osobystisnoho buttia: [monohrafiia] / V. O. Sabadukha. 2-he vyd., vypr. – Ivano-Frankivsk: Foliant, 2012. – 176 s.
9. Sabadukha V. O. Personalizm yak ukrainska derzhavna ideolohiia / V. O. Sabadukha // Psykholohiia i suspilstvo. – 2013. – #1. – S. 21–30.
10. Toinbi A. Dzh. Doslidzhennia istorii : (skorochena versiia tomiv I/VI D. Ch. Somervella) : v 2 t. / A. Dzh. Toinbi. – К. : Osnovy, 1995. – Т. 1. – 1995. – 614 s.
11. Khyhhyns R. Sedmoi vrah. Chelovecheskyi faktor v hlobalnom kryzyse / R. Khyhhyns // Hlobalnye problemy y obshchchelovecheskye tsennosti. – М. : 1990. – S. 26–77.

Дата надходження до редакції: 15.01. 2019